

материалах, собранных В.В. Радловым, Н.И. Гродековым, А. Диваевым, М.Ж. Копеевым, фольклорные тексты и этнографический материал предстают в неразрывной связи. Ч.Ч. Валиханов, как известно, рассматривал фольклор и этнографию как целостное явление народной культуры.

Поэтика семейно-обрядового фольклора – сложный художественный феномен, сложившийся и функционирующий в рамках поэтики фольклора в целом. Специфическая особенность обрядового фольклора заключается в тесной связи с народной этнографией, что определяет не только функции его, имеющие сугубо практическое значение, но и обуславливает специфику художественных параметров произведений жанра, поэтому адекватное постижение художественного мира обрядового фольклора возможно только при условии изучения исторической поэтики его в увязке и единстве с этнографическими параллелями.

Литература:

Әуезов 1991: Әуезов М. *Әдебиет тарихы*. Алматы: 1991.

Буслаев 1861: Буслаев Ф. И. *Исторические очерки русской народной поэзии и искусства*. Т. 1. Русская народная поэзия. СПб, 1861.

Потебня 1860: Потебня А. *О некоторых символах в славянской народной поэзии*. Харьков:1860.

Рычков ... 1995: Рычков П.И., Рычков Н.П. *Капитан жазбалары*. Санкт-Петербург: 1772, Алматы, 1995.

Ketevan Sikharulidze

Georgia, Tbilisi

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

Dynamism of the Literary Image of a Human Character in Folk Literature

This paper is focused on the activities of human characters and aims to find out if they show dynamism across different genres of folk literature. Folk literature certainly shows the dynamism of a human character. Each genre of folk literature employs its own discrete principles

and means of expression to depict a different world in which a human being has his due place. Therefore, the differences in the role and activities of human characters are to be explained by the peculiar characteristics of each genre.

Key words: Folklore, literature, actor, genre, individuality.

ქეთევან სიხარულიძე

საქართველო, თბილისი

ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ადამიანი-პერსონაჟის მხატვრული სახის დინამიკა ფოლკლორულ შემოქმედებაში

ფოლკლორული მემკვიდრეობა, მისი არსი და ადგილი კულტურის სისტემაში მრავალმხრივად შესწავლილი, გამოკვლეულია ჟანრები, მათი თავისებურებები, ჟანრთა შორის გენეტიკური კავშირი და ბევრი სხვა პრობლემა. მაგრამ ადამიანი, როგორც ფოლკლორული პერსონაჟი, მოქმედი პირი გარკვეულწილად ყურადღების მიღმა დარჩა. ლიტერატურაში პერსონაჟი არის ის ღერძი, რომელიც ქმნის ნაწარმოების სტრუქტურას, ხასიათს, მხატვრული ტექსტის მთელ სისტემას. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა, რა ადგილი უკავია ადამიანს ზეპირსიტყვიერებაში, რამდენად შეგვიძლია მის ინდივიდუალობაზე საუბარი?

მწერლობა და ზოგადად, სიტყვიერი ხელოვნება ზეპირსიტყვიერებიდან იღებს სათავეს, თუმცა მათი გზები იმთავითვე გაიყარა და ისინი სხვადასხვა კანონს დაემორჩილნენ. ეს განსხვავება ნათლად ჩანს მათი შედარებისას. ლიტერატურის, როგორც მხატვრული სამყაროს ჩამოყალიბებაში მთავარი როლი ითამაშა სუბიექტის ინდივიდუალიზაციამ, მრავლობითი მოცემულობიდან პიროვნების გამოკვეთამ, ტექსტის უნიკალურობამ. ფოლკლორი კი პირმშოა ტრადიციული საზოგადოებისა, რომელსაც სასიცოცხლო ძალას აძლევს კოლექტიურობა ანუ ერთიანობა და მრავლობითობა, რომელშიც წარმმართველია ცნება – „ჩვენ“ და არა „მე“. აქ პიროვნება ფასობს იმდენად, რამდენადაც იგი ამ ერთიანი მრავლის შემადგენელია და მისი ყველა თვისების მატარებელი.

შეიძლება დავსვათ კითხვა: რამდენად მხატვრულია ფოლკლორული ტექსტი, რამდენად პასუხობს იგი იმ ნორმებს, რომლებიც ლიტერატურისთვისაა დამახასიათებელი? ამ თვალსაზრისით ფოლკლორი შემოქმედების განსაკუთრებული ფორმაა. ტრადიციული საზოგადოების კოლექტიური მსოფლმხედველობა განაპირობებს ფოლკლორულ ნაწარმოებთა თემატიკას, შინაარსსა და მთელ რიგ თავისებურებებს. ლიტერატურული პერსონაჟისგან განსხვავებულია მოქმედი პირის ხასიათიც. ფოლკლორული ნაწარმოებიც გამონაგონია და ამ აზრით მხატვრული შემოქმედების ნიმუშია, მაგრამ ლიტერატურისგან პრინციპული განსხვავებულობა განაპირობებს მასში პერსონაჟის ხატვის თავისებურებას. ინდივიდუალობა, პიროვნულობა ფოლკლორში არ არის მთავარი საკითხი. „ფოლკლორული ნაწარმოების არსებობა გულისხმობს მისი ამთვისებელი და მისთვის სანქციის მიმცემი ჯგუფის არსებობას. ფოლკლორის კვლევისას განუწყვეტლივ მხედველობაში უნდა გვქონდეს როგორც ძირითადი ფაქტორი კოლექტივის წინასწარი ცენზურა... ლიტერატურული ნაწარმოები იბადება მაშინ, როცა ავტორი მას ქაღალდზე გადაიტანს, ხოლო ზეპირსიტყვიერებაში ნაწარმოები ფოლკლორულ ფაქტად იმ მომენტიდან იქცევა, როცა მას კოლექტივი მიიღებს“ (იაკობსონი ... 1981:144). კოლექტივისთვის კი უმთავრესი ტრადიციულობაა, რომელიც წარმართავს საზოგადოების ცხოვრებას და ასევე არეგულირებს ამ საზოგადოებაში შექმნილი სიტყვიერი ნაწარმოებების ყველა კომპონენტს, მათ შორის პერსონაჟთა ხატვის კანონებსაც. ფოლკლორული ნაწარმოებებისთვის დამახასიათებელია ერთი გმირის წამოწევა წინა პლანზე. ყველა სხვა პერსონაჟი მხოლოდ მასთან მიმართებაშია ღირებული, თუმცა ეს მაინც არ ანიჭებს მთავარ გმირს ინდივიდუალობას. საგულისხმოა, რომ ი. ლოტმანი, ფოლკლორულ პერსონაჟზე საუბრისას, მას იხსენიებს არა როგორც მოქმედ პირს (действующее лицо), არამედ როგორც მოქმედების შემსრულებელს (дѣйствователь), რაც ნიშნავს, რომ იგი მოქმედებს არა როგორც პიროვნება, არამედ როგორც სავალდებულო აქტის შემსრულებელი. ამით არის განპირობებული ფოლკლორული ტექსტის თავისებურებები – პოეტიკა და ესთეტიკა, პერსონაჟთა სტატიურობა, სახეობრიობის ტრადიციულობა, ეპითეტების სიმყარე და სხვა ნიშნები.

ლოტმანის მიხედვით, ტექსტის მიკუთვნება ამა თუ იმ ტიპოლოგიური კატეგორიისთვის განპირობებულია არა იმდენად შინაარსით ან განსაკუთრებული აგებულებით, რამდენადაც მისი ფუნქციით. ამასთან კონკრეტული ტექსტის სემანტიკური და სიტაქსური მხარე არის ის ნიშნები, რომელთა საფუძველზეც ხდება მისი ფუნქციური ბუნების განსაზღვრა. ტექსტის ფუნქციის შეცვლა ანიჭებს მას ახალ სემანტიკას (ლოტმანი 2010: 443). ეს ნიშნები და ფუნქციური დატვირთვა ასევე განასხვავებს ფოლკლორულ ჟანრებსაც, რომლებშიც ადამიანი-პერსონაჟის სახეობრივი გააზრება არ არის ერთგვაროვანი. პირველ ყოვლისა, ვგულისხმობთ ეპიკურ ანუ სიუჟეტის მქონე ჟანრებს.

მითი მოგვითხრობს საკრალურ ამბავს იმის შესახებ, თუ ზებუნებრივ არსებათა საგმირო საქმეების წყალობით როგორ იქცა რეალობა არსებობად, იქნება ეს კოსმოსი თუ მისი რომელიმე ერთი ფრაგმენტი. აქ წარმოჩენილია ამ არსებათა შემოქმედებითი აქტივობა და მათი საქციელის საკრალურობა, რის გამოც მათი ნამოქმედარი ყველა უმნიშვნელოვანესი ადამიანური ქცევის სანიმუშო მოდელად იქცა. ამ მოდელის შენარჩუნება კოსმოსის შენარჩუნების პირობა გახდა. საზოგადოდ ფოლკლორში და კერძოდ, მითოლოგიაში სამყაროს სურათი ადამიანის მიერაა აგებული, იგი მისი გონებისა და შემოქმედებითი აქტივობის გამოვლენაა, მაგრამ თავად ეს სუბიექტი უპიროვნოა, მისი ყოფნა მითიურ სამყაროში არ არის ხილული.

რელიგიური აზრის განვითარებამ გაართულა და გააღრმავა რიტუალების შინაარსი და ფორმა, რომელშიც ადამიანის ქმედებამ წამყვანი ადგილი დაიკავა. რიტუალი განეკუთვნება სიმბოლურ ქცევათა რიცხვს და იგი მხოლოდ ადამიანისთვის იძენს ბუნებრივ საქციელზე უფრო მაღალ სტატუსს, მხოლოდ ადამიანისთვის შეიძლება სიმბოლო იყოს იმაზე მეტი, რასაც ეს ნიშანი ასახავს (ტოპოროვი 1988: 54). ოღონდ ეს ეხება რიტუალს, მის სიმბოლურ სამყაროს და არა ადამიანს. იგი მხოლოდ შემსრულებელია სიმბოლური ქცევისა და არ აქვს პერსონაჟის დატვირთვა. ამის მიზეზი უმთავრესად იმაში მდგომარეობს, რომ რიტუალში ცოცხლდება კოსმოგონიური პროცესები, რომლებშიც ღმერთები მონაწილეობდნენ და მასში ადამიანს წილი არ უდევს. ტრადიციული საზოგადოებისთვის ყველა რიტუალი ღმერთებისა

და მითიური წინაპრების ნაანდერძეცა. ამიტომაც მასში ადამიანი მხოლოდ შემსრულებელია. სიმბოლური ქცევებით იგი იმეორებს საწყისთა დროში შესრულებულ ქმედებებს და ამით, ერთი მხრივ, გამოხატავს თაყვანისცემას ზებუნებრივი ძალებისადმი, მეორე მხრივ, ხელს უწყობს სამყაროული წესრიგის შენარჩუნებას. იმ რიტუალებშიც კი, რომლებიც ადამიანის ცხოვრების მნიშვნელოვან მომენტებს ეხება (ე.წ. გადასვლის რიტუალები, როგორებიცაა ბავშვის დაბადება, ქორწინება, სიკვდილი, ინიციაციის საფეხურები...) და რომლებშიც მას ცენტრალური ადგილი უკავია (რიტუალი მისთვის და მასზე ტარდება), იგი ხაზგასმით პასიურია. სხვა შინაარსის მითებში გვხვდება ადამიანი, მაგრამ მას, როგორც პერსონაჟს, განსაკუთრებული დატვირთვა არ აქვს. შედარებით მეტ მასალას გვაძლევს სამონადირო მითოსი, რომელშიც მოთხრობილია ნადირთღვთაებისა და მონადირის სატრფიალო ურთიერთობაზე, მაგრამ ამ კავშირის ინიციატორი, ასევე მონადირის ბედის გამგებელი ქალღმერთია და ადამიანის ფუნქცია, როგორც ჩანს, მისთვის ნაყოფიერების უნარის შენარჩუნება-გაზრდაში მდგომარეობს. ამ მითოსური ნარატივის გამოძახილია არტეფაქტებზე ნადირობის პროცესის სცენები, რომლებშიც მონადირე ფალიურადაა გამოსახული, ე.ი. ნადირობის პროცესშიც კი სექსუალური ენერჯის მატარებელია. მას მხოლოდ ამ ნიშნით აქვს დატვირთვა და არა როგორც კერძო პიროვნებას.

რელიგია სიწმინდის ბეჭდით აღნიშნავს კულტურულად სასარგებლო მოტივებს და აძლიერებს მათ სახალხო მოქმედებით (მალინოვსკი 1998: 69). დროთა განმავლობაში რელიგიური საფუძვლებისა და საზოგადოების ტრადიციულობის შესუსტების ფონზე მატულობს პროფანაციის ხარისხი და რიტუალი გადადის წეს-ჩვეულებაში, რომელიც სემანტიკურად ახლოს დგას რიტუალთან, მაგრამ განსხვავდება მისგან მოწესრიგებულობითა და საკრალურობის დოზით. რიტუალის გადაგვარება იწყება მაშინ, როცა მასში შემოდის ყოფიერების ელემენტები, როცა ის კი არ იქვემდებარებს ყოფას, არამედ ცდილობს მასთან შეწყობას (ბაიბურინი 1993: 19). ამ პროცესში იცვლება ადამიანის როლიც, იზრდება მისი აქტივობა. ის ბრმად კი აღარ ენდობა ზებუნებრივ ძალებს და კი არ ევედრება მათ, არამედ აქტიურად ერევა ბუნებრივ პროცესებში და თავის თავზე იღებს გარკვეულ პასუხისმგებლობას.

განსაკუთრებით ეს ეხება საგაზაფხულო კალენდარულ და ამინდის მართვის წეს-ჩვეულებებს. სამეურნეო მიზნებმა და სასიცოცხლო ინტერესებმა უბიძგეს ადამიანს იმაზე მეტი აქტივობისკენ, ვიდრე მას რიტუალში ეკისრებოდა. პასიური პოზიციიდან იგი უკვე მიისწრაფის პერსონაჟის ფუნქციის შესრულებისკენ. ამგვარ ქმედებას აღარ აქვს მითოსური საფუძველი. ეს არის რიტუალის, შესაბამისად, მითის, როგორც ჟანრის, გადაგვარების სიმპტომი, რომელსაც მოჰყვება მისი რღვევა და საბოლოო გაქრობა.

აქტიურობის თვალსაზრისით განსაკუთრებით გამოირჩევა საგმირო ეპოსის მთავარი პერსონაჟი, რომელიც საბრძოლო ასპარეზზე ავლენს თავს. საზოგადოდ, ეპოსი თავისი ფესვებით დაკავშირებულია მითოლოგიურ აზროვნებასთან, მითოლოგიურ სქემებთან (უძველესი ეპოსები მითოლოგიური შინაარსისაა). საგმირო ეპოსის ჩასახვის ეპოქა ემთხვევა საზოგადოების ფორმირების აქტიურ პროცესს, ადამიანის მიერ საარსებო გარემოს მოწყობას, ბუნებასთან თუ მომხდურ ტომებთან ბრძოლას. ამ წანამძღვრებმა ხელი შეუწყეს ადამიანის, როგორც აქტიური მებრძოლის, საზოგადოების დამცველი გამორჩეული გმირის სახის ჩამოყალიბებას. მაგრამ აღსანიშნავია, რომ არქაული ეპოსის გმირები არ არიან ჩვეულებრივი ადამიანები და არც მათი ქმედებები შეესატყვისება ჩვეულებრივი ადამიანისას. მათი გამორჩეულობა განპირობებულია გენეზისით – ერთ-ერთი მშობელი მათ ღვთაება ჰყავთ და თავადაც, გარკვეულწილად, სხვა ანუ არამიწიერ სამყაროს წარმოადგენენ. ბუნებრივია, არქაულ ეპიკურ პერსონაჟს გამოჰყვა მითოლოგიური არსების ნიშნები და მისი განსაკუთრებული აქტივობის საფუძველიც ეს არის. შედარებით გვიანდელი, ე.წ. კლასიკური (ე. მელეტინსკის ტერმინით) ეპოსების გმირები აღარ არიან ღვთაებრივი ბუნებით დაჯილდოებულები, მაგრამ გამორჩეული თვისებები და გმირული პათოსი მემკვიდრეობით მიიღეს წინა თაობის გმირთაგან. განსხვავებით ზღაპრების პერსონაჟთაგან, ყველა ეპიკურ გმირს აქვს საკუთარი სახელი და ეპოსის ისტორიულობიდან გამომდინარე, მოქმედების საკუთარი ლოკალური არეალი, რასაც თითქოს საფუძველი უნდა შეექმნა პერსონაჟის ინდივიდუალობისთვის, მაგრამ იგი მაინც ტრადიციული სტერეოტიპული სახეა. ამას განსაკუთრებით ხაზს უსვამს უნივერსალური მოტივების არსებობა სხვადასხვა ხალხის

ეპოსში. რაც მთავარია, ადამიანი-გმირის ამგვარ სახეს განაპირობებს საგმირო ეპოსის ჟანრის კანონზომიერება.

ზღაპარი, თავისი მრავალფეროვნებიდან გამომდინარე, სხვადასხვა სამყაროს გვიხატავს და, ბუნებრივია, განსხვავებული ტიპის პერსონაჟებს წარმოგვიდგენს. ჯადოსნური ზღაპრის პერსონაჟი, მიუხედავად დრამატული თავგადასავლისა, ყველაზე უფრო უფერულია, როგორც პერსონაჟი. დ. წერედიანიც აღნიშნავდა გმირის ამ ნიშანს, რომელიც ზღაპრის სიუჟეტური თავისებურებებითაა განპირობებული. „მას არ გააჩნია თავისთავადობა, ინდივიდუალობა. ხანდახან მას სახელი აქვს, მაგრამ ფაქტიურად ანონიმი“ (წერედიანი 1981: 40). სხვადასხვა ქვეყნის ჯადოსნურ ზღაპრებს ყველგან ერთფეროვანი კომპოზიცია აქვს. ვ. პროპმა გამოავლინა ჯადოსნური ზღაპრის ერთფეროვნება და გამოკვეთა ფუნქციები, რომლებიც წარმართავენ სიუჟეტს.

ჯადოსნურ ზღაპარში სიუჟეტური ხაზი თითქოს ასახავს მთავარი გმირის მოქმედების დინამიკას, მაგრამ მისი აქტივობა არ არის სხვებისგან გამორჩეული, რადგანაც აქ ყველა პერსონაჟი გარკვეულ ძალთა განსახიერებაა. მთავარი კონფლიქტიც ამ ძალთა დაპირისპირებაზეა აგებული. ზღაპარში ადამიანი, ცხოველი თუ საგანი თანაბარუფლებიანნი არიან და ერთნაირი წვლილი შეაქვთ სიუჟეტის განვითარებაში. პროპი აღნიშნავდა, რომ მეზღაპრე თავისუფალია მოქმედ პირთა ატრიბუტებისა თუ სხვა ნიშნების შერჩევაში. თეორიულად თავისუფლება სრულია, მაგრამ ხალხი არ სარგებლობს ამ თავისუფლებით. განა ზღაპრის მთხზველს არ აქვს შემოქმედებითი უნარი და გაქანება საიმისოდ, რომ განსხვავებული სიტუაცია დახატოს და მოქმედი პერსონაჟები ახალი, მრავალფეროვანი თვისებებით აღჭურვოს? ფოლკლორული ნაწარმოები ცვალებადია, მაგრამ ცვლილებები არ სცილდება ვარიანტების შექმნას, რომლებშიც შენარჩუნებულია ძირითადი სტრუქტურა. შემსრულებელი შეზღუდულია ტრადიციულობით, ჟანრის კანონებით, რომლებსაც ყოველთვის მკაცრად იცავს. ამ კანონთა დაუცველობა გამოაცლიდა ტექსტს შინაარსს და ჟანრით განსაზღვრულ ფუნქციას. რამდენადაც მეორდება ფუნქციები, მეორდება პერსონაჟებიც. ჯადოსნური ზღაპრის გმირს, იშვიათი გამოწაკლისის გარდა, არ აქვს სახელი და ეს მისი მყარი მახასიათებელია, განსხვავებით ეპოსის გმირებისგან, რომელთაც აქვთ

სახელი და შესაძლოა, ამ სახელში გმირის თვისებაც იკითხებოდეს. ლიტერატურულ ნაწარმოებში პერსონაჟის უსახელობა შეიძლება რომელიმე იდეის გამოხატვის მხატვრული ხერხი იყოს, ხოლო ზღაპრისთვის ეს სპეციფიკურ ნიშნად იქცევა. იმ შემთხვევაშიც, თუ ზღაპრის გმირს სახელი აქვს, ამით ის არ აღიჭურვება ინდივიდუალობით. უფლისწული და გლეხის ვაჟი ზღაპარში ერთნი არიან, რადგან აქ წამყვანია ტიპი და არა პიროვნება (პროპი 1976: 99)

ხალხური ნოველაც გამონაგონს ეფუძნება, მაგრამ იგი ახლოსაა რეალობასთან და გამოირჩევა როგორც სიუჟეტთა, ისე პერსონაჟთა მრავალფეროვნებით. რაც მთავარია, აქ თხრობის ცენტრში დგას ადამიანი. საყოფიერო-ნოველისტურმა ზღაპრებმა თხრობით ფოლკლორში შემოიტანეს ახალი ნიშანი – ადამიანის შინაგანი სამყაროსადმი ინტერესი. შეიძლება გვეფიქრა, რომ ნოველის მრავალსახოვანი გმირი უკვე აღბეჭდილია ინდივიდუალობის ნიშნით. ამას განაპირობებს საყოფიერო-ნოველისტური ზღაპრების ჟანრული თავისებურება. მათში ბევრია ყოფითი ელემენტი, ცხოვრებისეული დეტალები, მახვილგონივრული დაკვირვებანი. ვ. პროპი აღნიშნავდა, რომ გარკვეული ლიტერატურული გადამუშავება მათ ადვილად გარდაქმნის ნოველად. ამ ტიპის ზღაპრებს ყოველთვის აქვთ კომიკური ელფერი. ამგვარ სიტუაციებში ჩართულ და მოქმედ პერსონაჟს თითქოს უკვე აქვს თავისი, სხვებისგან გამორჩეული მახასიათებლები. მაგრამ აქაც ტრადიციულობა და სტერეოტიპია წამყვანი. ნებისმიერი ფოლკლორული სახე – დადებითიც და უარყოფითიც – გარკვეული ძალების განსახიერებაა და კონფლიქტიც მათ დაპირისპირებაშია. ისინი არ არიან ინდივიდუალურნი, არასოდეს არ გვხვდება მათი ფსიქოლოგიური დახასიათება. ხალხურ შემოქმედებაში გმირი ყოველთვის ტიპია და არა გამორჩეული პიროვნება. ამიტომ პერსონაჟები რჩებიან ერთგვაროვანი კონკრეტული ჟანრის მოცემულობაში.

განსაკუთრებული ადგილი ადამიანს, როგორც მოქმედ პირს, უკავია ბალადაში. ამ პოეტურ ნაწარმოებებში ვხვდებით შთამბეჭქდავ პერსონაჟებს თავიანთი ხასიათითა და ტრაგიზმით. თემატურად მრავალფეროვანი ბალადისთვის დამახასიათებელია მოქმედების სწრაფი განვითარება, ამბავი შეკუმშულია, მაგრამ ეს ხელს არ უშლის გმირის წარმოჩენას. ბალადების მხატვრული

ზემოქმედების ძალა არის ტრაგიკულის განსახიერება ხელოვნებაში. ბალადის თხრობითი მოტივები მხატვრულად წარმოსახვენ მოვლენებს, რომლებიც სინამდვილეში მოხდა ან შეიძლება მომხდარიყო. ზღაპრებისგან განსხვავებით, ბალადებში გახსნილია ადამიანის რთული, ზოგჯერ წინააღმდეგობრივი სამყარო. ამიტომ ეს სახეები უფრო ცოცხალი და დამაჯერებელია, თუმცა მაინც მოქცეულია ტრადიციულობის ჩარჩოებში. ბალადის გმირი განუყოფელია სიუჟეტის კოლიზიისგან. ვარიანტებში შეიძლება შეიცვალოს მისი სახელი, ასაკი, სოციალური სტატუსი, მაგრამ შენარჩუნებულია სიუჟეტური როლი. გმირთა ხატვაში ტიპურობა აქაც სძლევს ინდივიდუალობას.

ზემოთ აღვნიშნეთ, რომ ფოლკლორი შემოქმედების განსაკუთრებული ფორმაა. რაშია ეს განსაკუთრებულობა, რომელიც მას განასხვავებს ლიტერატურისგან? ფოლკლორის მატარებელთა ცნობიერებაში ტრადიციის ძალით წინასწარ მოცემულია სიტუაციები, კონფლიქტები და მათი გადაწყვეტა. ფოლკლორულ ტექსტში ვხედავთ პრინციპულად სტატიურ, ჩაკეტილ, უკვე ნაცნობი და განმეორებადი სამყაროს მოდელირებას (ტრიფონენკოვა 2004: 6). ეს სამყარო ჰარმონიული და იდეალურია იმ აზრით, რომ ის მთლიანია და არ არის წინააღმდეგობრივი. ტექსტებში იგი არც არის შეფასებული. ფოლკლორში სტანდარტულია გამოხატვისა და შინაარსის სფეროები. ზეპირსიტყვიერ ნაწარმოებებში კონფლიქტი ხშირად იქმნება საწყისი ჰარმონიის დარღვევით, ხოლო კონფლიქტის გადაწყვეტას მოაქვს წონასწორობის აღდგენა და არა სინამდვილის შეცვლა. ხალხურ ტექსტებში არ არის ახალი ინფორმაცია ფოლკლორული ტრადიციის მატარებლებისთვის. ამ მხრივ ფოლკლორული და ლიტერატურული ტექსტები ორი განსხვავებული მხატვრული სისტემის ნაყოფია.

ფოლკლორის მხატვრული სისტემა ეფუძნება პრინციპების ერთობლიობას, რომელსაც ი. ლოტმანმა „იგივეობრიობის ესთეტიკა“ უწოდა. მისი გნოსეოლოგიური ბუნება იმაში მდგომარეობს, რომ საზოგადოება ფოლკლორში აღწერილ სიტუაციებს შეიმეცნებს აუდიტორიისთვის ცნობილ და წესების სისტემაში დამკვიდრებულ ლოგიკურ მოდელებთან (შტამპებთან) მიმართებაში. ლოტმანის თქმით, სტერეოტიპები (შტამპები) ხელოვნებაში არ არის გასაკიცხი. ისინი დიდ როლს თამაშობენ შემეცნებისა და ინფორმაციის გადაცემის პროცესში (ლოტმანი 1998: 274).

ფოლკლორის კოლექტიური ბუნებითაა განპირობებული ხალხურ ტექსტებში სახეების უკიდურესი განზოგადება. თვით ხალხურ ლირიკაშიც კი (ლიტერატურულისგან განსხვავებით) საუბარია არა ერთი რომელიმე ადამიანის გრძნობებსა და სუბიექტურ სამყაროზე, არამედ გამოხატულია ადამიანთა მთელი ჯგუფის შინაგანი სამყაროს ტიპური ნიშნები (სერდიუკი 2009: 148). სწორედ ეს არის ის თავისებურება, რომლის ძალითაც ფოლკლორი შემოქმედების განსაკუთრებულ ფორმად გვევლინება და მისი პერსონაჟიც ტრადიციულობის ჩარჩოებშია მოქცეული.

როგორც ვხედავთ, პერსონაჟის სახეობრივი გააზრება არაერთმნიშვნელოვანია სხვადასხვა ჟანრში. იმ ჟანრებში, რომლებიც ახლოს დგას რეალიზმთან, პერსონაჟები ხასიათის ნიშნებს იძენენ და უფრო მრავალფეროვანნი არიან, მაგრამ ლიტერატურული გმირებისთვის დამახასიათებელი ინდივიდუალობა მათში არ ჩანს. ფოლკლორული მასალა გვიჩვენებს ადამიანი-პერსონაჟის სახის დინამიკას, მაგრამ ეს არ არის მხატვრული სახის თანდათანობითი განვითარების ეტაპები. ხალხური შემოქმედების ყოველ ჟანრში, მისთვის დამახასიათებელი კანონზომიერებებითა და მხატვრული საშუალებებით, დახატულია განსხვავებული სამყარო და ადამიანსაც მიკუთვნებული აქვს თავისი ადგილი. აქედან გამომდინარე, განსხვავება ადამიანი-პერსონაჟის როლსა და აქტივობაში განპირობებულია არა საერთო ფოლკლორული პროცესებით, ჟანრთა ურთიერთობით ან ქრონოლოგიური თანმიმდევრობით, არამედ თითოეული ჟანრის თავისებურებით, რომლებიც ტრადიციის ძალითა და კოლექტიურობის მკაცრი ცენზურით განსაზღვრავს ნაწარმოების სტრუქტურას, სიუჟეტებს და პერსონაჟთა სახეებსაც.

დამოწმებანი:

ბაიბურინი 1998: Байбурин А. *Ритуал в традиционной культуре*. СПб: Наука, 1993.

იაკობსონი... 1981: იაკობსონი რ., ზოგატირიოვი პ. „ფოლკლორი როგორც შემოქმედების განსაკუთრებული ფორმა“. კრებ. *ეპიკური ჟანრები*. თბილისი: 1981.

ლოტმანი 1998: Лотман Ю. „Структура художественного текста“. Лотман Ю. *Об искусстве*. СПб: Искусство – СПб, 1998.

ლოტმანი 2010: Лотман Ю. *Культура и взрыв. Семиосфера*. Искусство – СПб, 2010.

მალინოვსკი 1998: Малиновский Б. *Магия, Наука, Религия*. Москва: «Рефл-бук», 1998.

პროპი 1976: Пропп В. *Фольклор и действительность*. Москва: Наука, 1976.

სერდიუკი 2009: Сердюк М. *Фольклорный текст через призму его субстанциональных свойств*. Известия ВГПУ, 2009, მის.: <https://cyberleninka.ru/article/n/folklornyy-tekst-cherez-prizmu-ego-substantsionalnyh-svoystv>

ტოპოროვი 1988: Топоров В.Н. „О ритуале: Введение в проблематику“. *Архαιческий ритуал в фольклорных и литературных памятниках*. Москва: Главная Редакция Восточной Литературы, 1988.

ტიფონენკოვა 2004: Трифоненкова М. *Фольклорный и литературный текст в культурологическом аспекте*. Электронная Библиотека БГУ, 2004: <https://elib.bsu.by/handle/123456789/56918>

წერედიანი 1981: წერედიანი დ. „ჯადოსნური ზღაპრის ჟანრული თავისებურებანი“. კრებ. *ეპიკური ჟანრები*. თბილისი: 1981.

Marine Turashvili

Georgia, Tbilisi

Shota Rustaveli Institute of Georgian Literature

Some Issues of Digitalization and Systematization of the Visual Materials of Folklore Archive¹

From the beginning of the current century an academic field concerns with the application of computational tools and method to traditional humanities disciplines. One of the directions of Digital Humanities (DH) is digitalization of the old recordings. It must be noted that the new technological method was implanted in Georgia at the end of the past century, namely, in the archival field. In study of folklore the use of the method of Digital Humanities (DH) made possible retrodigitalization and systematization of the folklore archive materials. A new stage in the field-work and archivization of the Georgian folk materials started in the 90s of

¹ კვლევა განხორციელდა „შოთა რუსთაველის საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო ფონდის“ ფინანსური მხარდაჭერით [PHD-19-3709, „თანამედროვე ქართული ნარატიული ფოლკლორი (ზეპირი ისტორიების მიხედვით)“].